

ИЗМЕЋУ ПОЖАРЕВАЧКОГ И БЕОГРАДСКОГ МИРА

(Милош Ђорђевић, Краљевство Србија 1718–1739, Филозофски факултет у Нишу, Ниш 2018, 231. страна)

Алекса М. Поповић

doi: <https://doi.org/10.7251/NOE2109129P>

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
aleksa.popovic@filfak.ni.ac.rs

Истраживање историје српског народа у раном новом веку тиче се националне, колико и опште историје, што представља методолошки изазов истраживачима и захтева сагледавање историографског проблема као питања историје српског народа унутар држава у чијим се границама српски народ налазио: Хабзбуршке Монархије, Османског Царства и Млетачке Републике. Политичка и економска историја хабзбуршке владавине на простору јужно од Саве и Дунава, где је у периоду 1718–1739. године организована, по много чему посебна, провинција Краљевство Србија (*Königreichs Servien*) оставила је дугорочне последице.

У досадашњој историографској продукцији, домаћој и иностраној, ова тема закупила је пажњу свега неколицине истраживача. Велики простор неистражене грађе,

првенствено на (старо)немачком, латинском, потом српскословенском и словеносрпском језику, настојао је да смањи, студијом *Краљевство Србија 1718–1739*, Милош Ђорђевић, ванредни професор на Департману за историју Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Ђорђевић спада у ред српских историчара млађе генерације, са ужом облашћу истраживања економске историје и европских институција на српском етничком простору током XVIII века. Стога, тема Краљевства Србије је, као најизразитији пример европске институције у српском народу током овог периода, закупила пажњу аутора.

Монографија *Краљевство Србија 1718–1739*, у издању Филозофског факултета Универзитета у Нишу, представља прерађену и допуњену докторску дисертацију, одбрањену 24. септембра 2013.

године на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. Дело је синтеза историјских збивања 1718–1739. године на простору Краљевства Србије. Представља трајан допринос историографији и, у једнакој мери, подстицај за даља истраживања. Свако питање које је обухваћено, или бар дотакнуто у студији може бити предмет посебног истраживања. Утолико је и задатак ауторов да овако комплексну тему уобличи у кохерентну целину био захтевнији.

Тежње Хабзбуршке Монархије да продре на Балканско полуострво долином Мораве уочавају се и у томе што су велики напори уложени да се створи трајан систем власти, који би омогућио њено даље ширење ка југу. Хабзбуршке власти су показале велику способност у (пре)организовању освојеног простора, али је забележено и њихово недовољно схватање друштвених околности које су тамо владале, потпуно непознате дотадашњем хабзбуршком искуству, што је изазивало отпор домаћег становништва. Оријенталне вароши су преуређене у барокном европском духу. За разлику од „српског барока“, који је стигао посредно, руским утицајем, барокни утицаји у београдској немачкој вароши у Горњем Граду стигли су непосредно, под будним оком централне власти из Беча. Домаћем, српском

становништву, систем власти Хабзбуршке Монархије био је потпуно непознат. Нова власт је значила прелаз не само политичког суверенитета, већ је са собом носила и потпуно нову културно-цивилизацијску оријентацију.

Истраживање које је аутор спровео у Аустријском државном архиву у Бечу, у фондovima Дворског архива, Коморског архива и Ратног архива, (Österreichisches Staatsarchiv: Haus-Hof- und Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Kriegsarchiv), као и у Архиву Србије у збирци Реституција: *Акџа аустријске ујраве* (1721–1738), основа је на којој је написана монографија *Краљевство Србија 1718–1739*. Поред тога, критички је сагледана и (невелика) релевантна литература и објављена грађа на ову тематику. Аутор користи и мемоарску, дневничку и другу секундарну грађу, којом је створена жива слика раздобља сагледаног првенствено на основу необјављене, у већем делу до сада непознате грађе.

Монографија је уређена према тематском принципу, а у оквиру тематских целина аутор прати хронолошки след догађаја. Састоји се из *Увода*, три поглавља са потпоглављима, *Закључка* на српском и енглеском језику (201–204, *Summary* 215), *Прилога* и списка *Извора и литературе* (217–227).

На самом крају је *Белешка о ауџору* (229–231), са изводима из рецензија. Текст је, на пригодним местима, испраћен графиконима, табеларним прилозима и факсимилима изворне грађе.

У *Уводу* (7–19) пружени су општи подаци о теми истраживања, хронолошки и географски опсег обрађене тематике, циљеви, задаци и методи коришћени при истраживању, сагледана је ранија литература у којој је била обрађивана ова тема, потом и објављена грађа и дато стање архивске грађе која се односи на истраживани проблем.

Београдска администрација (21–79), успостављена 1720. године од стране представника Дворског ратног савета и Дворске коморе, обрађена је у првом поглављу монографије. Сагледано је административно уређење провинције, демографска и фискална питања. Уређење провинције било је у складу са општим принципима хабзбуршке политике према Балканском полуострву и управе у новоосвојеним земљама. Комисија за неоаквистику, која је била задужена за уређење новоосвојених земаља, одлучила је да се у Краљевство Србију уведе цивилна администрација по узору на Темишварску администрацију. Београдска администрација се састојала из Председништва, Главне коморске управе и прате-

ћих служби и чиновника.

Организацијом цивилних власти у Краљевству Србији, држава је тежила томе да се на новоосвојеном подручју успостави стабилан поредак државне управе. У упутствима Комисије за неоаквистику, наглашено је да је цар Карло VI апсолутни владалац и господар свих новоосвојених земаља у Рату 1716–1718. године. Апарат цивилне управе се заснивао на раду коморских чиновника. Главни задаци цивилне управе, обрађени у потпоглављу *Сѣиновнишиѣво: фискална ѣолиѣика и демоѣрафска креѣања* (32–73), били су организација насељавања и оживљавања привредног живота провинције, са циљем да се провинција учини способном да самостално издржава покрајинске службе, тј. да буде *ауѣархична*. Идеја аутархије је своје посебно место, на основу темеља постављених у ово доба, добила касније, у време терезијанских реформи током друге половине XVIII века. Овде треба посебно истаћи упоредну анализу пописа 1718/1719, 1721, 1723, 1725. и 1735. године, од којих је последњи, у преводу на српски језик, донет у целости.

Од посебног значаја за функционисање власти било је уређење шумске привреде. *Шумска уѣрава* (73–79) је имала задатак да омогући несметано снабдевање инсти-

туција техничким и огревним дрветом. У том смислу, у унутрашњости провинције су основане испоставе Шумске управе (*Walt- und Forst-Amt*). Власништво над шумама је било државно, а коришћење шума уређено је правним прописима, највише по угледу на шумарске прописе Доње Аустрије. Поред државних прописа, донесени су и прописи администрације, као и варошки прописи о коришћењу шума.

Поглавље *Главна царинска управа* (81–161) обрађује питања трговине и фискалне политике Хабзбуршке Монархије. Пружена је организација, делокруг рада, као и *Ујујисџива о раду царинске службе* (85–112), објављене у патенту Карла VI 1733. године, са циљем да се олакша промет и повећа обим трговине. Треба нагласити да су се разликовале увозне, извозне и транзитне царине, као и то да су трговци из Османског Царства („турски“, „грчки“ трговци) плаћали, по одредбама Пожаревачког мира, једино увозну царину од 3% вредности робе, односно, за њих нису важиле унутрашње царине на територији Хабзбуршке Монархије. Одвојено од осталих неоеквистичких земаља, донете су, 1733. године, *Царинске тарифе у Краљевству Србији* (112–132), које аутор, у преводу, са белешкама, доноси у целости (115–131).

У време када се медицина сво-

дила понајвише на превентиву, напори усмерени на заустављање епидемија куге, односно, преносење куге из Османског Царства на подручје Хабзбуршке Монархије, резултирали су, почевши од 1710. године, организовањем санитарног кордона (*Pest-Kordon*) дуж читаве хабзбуршко-османске границе. Стога, *Превентивне мере хабзбуршких власџи од епидемије кује у Краљевству Србији* (132–140) су посебно обрађене, са нагласком на прописе о контумацима и услове преласка државне границе за људе, односно преноса живе стоке и робе на хабзбуршку државну територију.

У потпоглављу *Приходи и расходи царинских служби у Краљевству Србији* (140–156), анализирано је финансијско стање царинске службе, док је посебно обрађена *Царска привилејована оријентална комџанија* (156–161), која је оснивачким царским патентом од 27. маја 1719. године добила ексклузивно право (монопол) извоза, монопол трговине медом и воском, као и бројне друге привилегије. Читав привредни живот држава је, сагласно са принципима меркантилизма и камерализма, настојала да стави под контролу и регулише нормативним актима. Градска привреда је, кроз камералистичку политику Хабзбуршке Монархије, успешно преоријентисана на државну. Све

околности у питањима промене трговинских, царинских услова или пословања рудника, биле су повезане са административним уређењем, што је и у економским и политичким аспектима остварило трајан утицај. После потписивања Београдског мира (18. септембра 1739) и повлачења хабзбуршких власти са подручја јужно од Саве и Дунава, велики број чиновника Краљевства Србије је свој рад наставио у Темишварском Банату, Славонији или дворским институцијама.

У трећем поглављу, *Рудници и друштва за експлоатацију руде* (163–200), дај је преглед рударства у Краљевству Србији. У посебним целинама, обрађени су *Рудник* (165–185), *Авала* (186–196) и *Мајданпек и Кучајна* (196–200). Рудници су у Хабзбуршкој Монархији, нарочито у земљама неоаквистике, били државно, односно, владарево власништво, а државна бирократија била је врло посвећена финансијским токовима и настојала је да спречи било какав вид злоупотребе. Развој рударства је део плана за оживљавање привреде, са задатком да се на овај начин суштински реши питање финансирања државне управе. Осим рудника на Авали и Руднику, у Краљевству Србији је забележено и испирање злата на Великој Морави и њеним притокама. За развој рударства у Краљев-

ству Србији, коришћено је раније рударско искуство из српског средњег века, као и подаци који су о рудницима прикупљени током Великог бечког рата (1683–1699), када је током 1689/1690. године подручје јужно од Саве и Дунава, накратко, дошло под хабзбуршку власт.

Након Пожаревачког мира (21. јула 1718), у оквиру Хабзбуршке Монархије су се нашли рудници Авала, Рудник и Космај, који су ушли у делокруг власти Београдске администрације, као и Мајданпек, Кучајна и Црнајка у надлежности Темишварске администрације. Због неисплативости производње, Рудник је 1727, а Авала 1735. године (при отпочињању експлоатације) концесијом уступљен друштвима за експлоатацију рудника. Друштва су добила велика имунитетска права, а међу акционарима се јавља и велики број државних службеника, чланова Београдске администрације. За разлику од њих, рудници на подручју Темишварске администрације били су исплативији за државу и током читавог периода хабзбуршке власти, 1718–1739. године, под државном управом.

У *Прилозима* (205–214) су донети карта Краљевства Србије и скице солана у Шапцу и Београду (из 1732. године), контумца у Параћину (из 1735. године)

и Прњавору (из 1733. године), кухињских просторија у палати Карла Александра Виртембершког у Београду (из 1720. године), карта Ниша са планом напада хабзбуршке војске и скица нишке тврђаве (из 1737. године), које се чувају у Ратном архиву у Бечу.

Методолошки допринос *Краљевства Србије* је, између осталог, и у превазилажењу у литератури укорењеног израза „северна Србија“ за подручје хабзбуршке власти јужно од Саве и Дунава. Ова формулација је у литературу ушла преко дела Драгољуба Павловића *Аустријска владавина у северној Србији (1718–1739)*. У историографији је ово дело задуго остало најпотпунија, најпрегледнија и најпрецизнија, једном речи – најквалитетнија студија о историји хабзбуршке власти на подручју јужно од Саве и Дунава, због чега је и оставила дубок траг, али се чак и у овом случају наслов не може сматрати методолошки исправно формулисаним, јер ту Павловић у историјску науку уноси савремено стање свога доба, а не стање доба о којем говори. Непрецизности или недоречености које уђу у историографију се, међутим, тешко и дуго исправљају.

Последице хабзбуршке власти, која је недуго трајала, свега двадесетак година, биле су дугорочне. Стога, истраживања историје Краљевства Србије су важна за схва-

тање укупне националне историје српског народа у раном новом веку. Османска власт се, након Београдског мира 1739. године, није могла обновити у оној мери у којој је постојала раније, што је последица колико стања у сáмом Османском Царству, толико и утицаја хабзбуршке власти, нарочито на пољу демографске политике, где је исламски чинилац, као услов османске администрације, у потпуности уклоњен, а након Београдског мира није могао бити обновљен у претходним размерама. Ова чињеница је једна од околности избијања Српске револуције 1804. године управо на територији Смедеревског санџака. Институције кнежинске самоуправе дошле су, због овога, до већег изражаја. Чак је и литерарни назив *Србија*, у барокном стилу додељен једној провинцији, остао као трајна, идентитетска и више но историјско-географска одредница и прихваћен за службени назив обновљене српске државе готово читаво столеће касније.